

9. Караулов Ю.Н. Русский ассоциативный словарь как новый лингвистический источник и инструмент анализа языковой способности / Юрий Николаевич Караулов // Русский ассоциативный словарь. Кн. 1. Прямой словарь: от стимула к реакции. – М.: Русский язык, 1994. – С. 190–218.
10. Красных В.В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? / Виктория Владимировна Красных. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 375 с.
11. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Елена Самойловна Кубрякова // Язык и наука конца XX века. – М.: Изд-во РГГУ, 1995. – С. 144–238.
12. Морякіна І.А. Мовна особистість у художній прозі Дж.Голсуорсі: лінгвокогнітивний та прагматичний аспекти (на матеріалі романів форсайтівського циклу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І. А. Морякіна. – Київ, 2005. – 20 с.
13. Прохоров Ю.Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев / Юрий Евгеньевич Прохоров. – М.: КомКнига, 2006. – 224 с.
14. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие / Елена Александровна Селиванова. – К.: ЦУЛ “Фитосоцицентр”, 2002. – 336 с.
15. Сорокин Ю.А., Михалева И.М. Прецедентный текст как способ фиксации языкового сознания / Ю.А. Сорокин, И.М. Михалева // Язык и сознание: парадоксальная рациональность. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1993. – С. 98–117.
16. Сорокин Ю.А., Морковин И.Ю. Опыт систематизации лингвистических и культурологических лакун. Методологические и методические аспекты / Ю.А. Сорокин, И.Ю. Морковин // Лексические единицы и организация структуры литературного текста. – Калинин: Изд-во Калининск. гос. ун-та, 1983. – С. 35–52.
17. Сухих С.А. Языковая личность в диалоге / Станислав Алексеевич Сухих // Личностные аспекты языкового общения: Межвуз. сб. науч. тр. – Калинин: Изд-во Калининск. гос. ун-та, 1989. – С. 82–87.
18. Телия В.Н. Вторичная номинация и ее виды / Вероника Николаевна Телия // Языковая номинация. Виды наименований. – М.: Наука, 1977. – С. 129–221.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Vernon R. The Problem with Love. – Toronto, New York, London, Sydney, Auckland: Bantam Books, 1989. – 132 p.
2. Waugh E. The Loved One. – London: Penguin Books, 1961. – 127 p.
3. Walker E. The Court. – London: Headline, 1990. – 602 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Ємельянова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Українська академія банківської справи Національного банку України».
Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика.

КОНЦЕПТ НОМЕ В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ XVIII СТОЛІТТЯ

Надія ЄСИПЕНКО (Чернівці, Україна)

У статті розглядаються особливості вербалізації концепту НОМЕ, відслідковуються асоціативні ознаки концепту та виявляється частота реалізації лексичних одиниць, що репрезентують концепт у художньому тексті.

The article highlights the peculiarities of concept HOME verbalization, traces the associative features of the concept, and determines the realization frequency of lexical units that represent the concept in the texts of fiction.

Як багатомірне утворення мова органічно входить у найбільш загальні феномени буття: важливий засіб комунікації; засіб впливу і спонукання до тих чи інших дій; скарбниця колективного досвіду; невід’ємна складова культури. Культурологічне вивчення мови проводиться лінгвістами у руслі аналізу мовних явищ для виявлення національно-культурної специфіки (С. Воркачов, А. Вежбицька, В. Воробйов, М. Красавський, В. Маслова).

Мовна картина світу об’єктивно відтворює сприйняття світу носіями певної культури. Між різними культурами спостерігаються схожі та відмінні ознаки. Науковці виокремлюють смислові області, що піддаються універсалізації, і смислові області, що проявляють значну самобутність. З культурологічної точки зору вивчення лексичного матеріалу можливе з позиції аксіологічних доміант певного етносу. Лінгвістичні дані, отримані в результаті аналізу значень слів, виразів, мовних категорій дають можливість уточнити, а в деяких випадках переглянути культурологічні схеми.

Визначення методів дослідження культурних концептів залишається на разі актуальною проблемою лінгвокультурології й когнітивної лінгвістики. Лінгвокультурологічні дослідження включають типологічний аналіз мовних одиниць, що виражають національно специфічне бачення світу; побудову на дедуктивній основі моделі культурно-значимих відношень, наприклад, у вигляді матриці [4: 91]. А.Вежбицька, досліджуючи етнокультурну специфіку мови, використовує наступні методи: 1) семантичний типологічний опис граматичних конструкцій, що виражають певні смисли; 2) семантичний опис афіксів, що

несуть у собі певний смисл; 3) опис слів, що концентровано виражають унікальні для певної культури поняття; 4) аналіз фразеологізмів, що вміщують ключові слова культури [1: 77].

Мета статті – дослідити когнітивно-ономасіологічний простір концепту і виявити шляхи його вербалізації в художньому тексті. Об'єктом вивчення є культурний концепт НОМЕ. Предмет дослідження становлять лексичні одиниці, що об'єктивують концептуальні ознаки зазначеного концепту. Завдання дослідження полягають у:

1) виявленні засобів вербалізації концепту НОМЕ;

2) з'ясуванні культурно маркованих номінативних значень лексичних одиниць на позначення концепту НОМЕ.

Матеріалом дослідження слугували твори англійської літератури XVIII століття, з яких методом суцільної вибірки було дібрано 1295 лексичних одиниць, що репрезентують концепт НОМЕ.

У сучасній лінгвістиці для знаків, що мають національно-культурну специфіку, пропонується кілька термінів. Термін "етнойдема" визначається В.Т. Клоковим як культурний знак, що характерний для національної мови і є одночасно частиною національної символіки та національної культури [5: 63]. Для позначення лексичних одиниць, що поєднують у собі знакове та культурне значення, і в яких діалектично взаємодіє лінгвістичний та екстралінгвальний зміст, О.О. Михайлова використовує термін "лінгвокультурема" [8: 81]. К.Г. Юнг оперує терміном "архетипи" – це базові елементи культури, які формують константні моделі духовного життя, стійкі, об'єктивні та трансперсональні образи, що постійно виникають в індивідуальній свідомості, зміст яких складає типове в культурі. Це генетично зафіксовані давні образи та соціокультурні ідеї, свого роду стрижні, первинні опори свідомості, предмети та явища, перш за все, фізичної природи, які мають першочергове значення для людини, – земля, вода, вогонь, трава, небо, сонце, пори року, схід, захід, народження та смерть, одруження тощо [11: 23].

Ми поділяємо думку В.І. Карасика, що культурний концепт у мовній свідомості репрезентований як багатовимірний сітка значень, які виражаються лексичними, фразеологічними, пареміологічними одиницями, текстами, правилами етикету, а також мовленнєво-поведінковими тактиками, що відображають повторювані фрагменти соціального життя [4: 137].

Концепт НОМЕ – один з головних культурних концептів, що входить до списку культурних доміант картини світу носіїв англійської мови: домівка, свобода, приватність, чесна гра, стриманість, джентльменство, спадковість, гумор, здоровий глузд [10].

Як свідчить дібраний фактичний матеріал, це складний концепт, лексико-когнітивну структуру якого творять не лише прямі номінативні значення, а й оцінні, емоційні, конотативні значення, відображені в словникових дефініціях й асоціаціях. Вербальні конститuentи концепту НОМЕ зорієнтовані на відтворення етно-соціо-культурного досвіду англійського суспільства XVIII століття. Незважаючи на те, що такі конститuentи займають периферійне положення в польовій структурі концепту, саме на них лягає основне навантаження в накопиченні й зберіганні інформації про культуру певного періоду в житті англійського народу. Проте звернімося спочатку до лексикографічних джерел. У словнику "The Living Webster Encyclopedic Dictionary of the English Language" слово НОМЕ – це "a dwelling or abode; a house or an apartment that is the fixed residence of a person, a family or a household; an accustomed or familiar neighbourhood; one's native city, region, country; the dwelling place of an animal; a region that something is native or common; the habitat or seat; an institution for the care of the homeless, sick, infirm, orphaned; in various games the point which one tries to reach" [15: 459].

Проведений аналіз дібраних з художніх творів лексичних одиниць дав можливість дослідити специфіку когнітивних принципів, покладених в основу відображення концепту НОМЕ, та проаналізувати способи англійської експлікації ономасіологічного простору досліджуваного концепту в поняттях, що концептуально пов'язані з розумінням англійцями соціокультурного явища НОМЕ.

Концепт НОМЕ є одним з культурно зумовлених рекурентних концептів англійської мови. У руслі семантико-когнітивного підходу саме множинність лексичної вербалізації

цього концепту дає можливість дослідити всі конституенти його структурної організації. Арсенал мовних одиниць, залучених до репрезентації концепту HOME у проаналізованих художніх творах, виявився досить розгалуженим. Ономазіологічна основа досліджуваного концепту розгортається навколо чотирьох ключових значеннєвих сфер: 1) оселя, помешкання; 2) дім, будинок для родини; 3) рідна країна, батьківщина; 4) сусідство, околиця.

Вихідним у контексті представленого художнього матеріалу є визначення концепту HOME як *оселі, місця проживання* (25,56 % від кількості дібраних мовних одиниць), що актуалізовано лексемами kingdom (73), inn (63), estate (61), cave (60), habitation (38), tent (36), castle (28), lodging (26), empire (21), cabin (18), building (15), fortification (14), abode (9), seat (8), shelter (8), dwelling (7), residence (5), lodges (3), accommodation (3), quarters (3), farm (3), premises (1). Ці лексеми мають як необтяжене конотативними моментами номінативне значення, так і містять інваріантні ознаки, що інтегрують у собі національно-марковані одиниці, завдяки чому зростає ступінь етноспецифічності концепту. Зокрема, вживання лексем castle, estate, kingdom, empire несе в собі етнокультурний індекс, бо саме вони як віддзеркалення культурно-історичних умов розвитку англійського суспільства спостерігаються в структурі концепту HOME у XVIII столітті. Звідси їх активність та високочастотність у художніх текстах цього періоду.

When I came to my castle (for so I think I called it ever after this), I fled into it like one pursued [13: 132].

His Excellency observed my countenance to clear up; he told me with a sigh that there his estate began, and would continue the same till we should come to his house. That his countrymen ridiculed and despised him for managing his affairs no better, and for setting so ill an example to the kingdom ... [14:65]

Часта актуалізація концепту HOME у художньому мовленні XVIII століття сигналізує пріоритетність і важливість концептуальної ознаки *рідна сторона, країна, батьківщина* у концептуалізації світу носіями англійської мови. Кількість слововживань у цьому значенні – 33,51 % від загальної кількості лексичних одиниць на позначення концепту. Таке сприйняття HOME для англійців пояснюється далекими подорожами до англійських колоній та довготривалою розлукою з батьківщиною, що асоціювалася з рідною домівкою.

He was a younger brother of a good family, and, having no fortune at home, was obliged to look abroad in order to get one; for which purpose he was proceeding to the Bath, to try his luck with cards and the women [12: 55].

...and indeed I was very anxious about their escape, lest, carrying the news home to their people, they should come back perhaps with two or three hundred of the canoes and devour us by mere multitude [13:84].

Будь-який концепт зберігає в своєму змісті цілу низку пакетів інформацій, які втілюють його різноманітні смисли. Водночас різноманітність номінативних значень не торкнулася основної концептуальної ознаки концепту HOME – його призначення для захисту, притулку й помешкання для родини, сім'ї, що асоціюється із *домом, будинком для родини* (38,22%). Семантична паралель концепту HOME найчастіше проходить із житловим простором для всієї родини, що вважався втіленням домашньої гармонії й порядку, і характеризує основні світоглядні напрями в осмисленні концепту HOME англійцями. Як показує емпіричний матеріал, у мовній картині світу досліджуваних творів до вербалізації зазначеної концептуальної ознаки концепту залучались лексичні одиниці house (335), cottage (4), hut (4), chamber (54), hearth (3).

Presently after which he took his leave; saying his house was in such disorder that it was necessary for him to make haste home, to take care his daughter did not give him the slip; and as for Jones, he swore if he caught him at his house, he would qualify him to run for the geldings' plate [12: 24].

Окремо слід звернути увагу на ще одну концептуальну ознаку, що відкриває нову ланку концепту HOME і асоціюється із значенням *сусідство, знайомі околиці* (2,70 % від дібраних лексичних одиниць).

I was now at a great loss which way to get home with my boat I had run so much hazard, and knew too much of the case, to think of attempting it by the way I went out...[13: 213]

Словесне втілення концепту HOME у значенні *сусідство, знайомі околиці* в художніх текстах досить часто реалізується за допомогою іменників *neighbourhood* (19) і *circle* (2).

...and he began now, at twenty, to have the name of a pretty fellow among all the women in the neighbourhood [12: 256]

...when I say my own circle, I mean by it my three plantations, my castle, my country seat (which I called my bower), and my enclosure in the wood... [13: 54]

Концептуальна модель концепту HOME знаходить своє втілення в чотирьох концептуальних ознаках, що є спільними в творах трьох англійських авторів XVIII століття. Проте кількісні підрахунки слововживань-репрезентантів концепту свідчать про переважання певних ознак концепту в одного автора і певне ігнорування цих ознак у іншого письменника (табл.1).

Таблиця 1

Розподіл лексичних одиниць на позначення концептуальних ознак у авторів

Концептуальна ознака автор	Концепт HOME				всього
	оселя, помешкання	дім, будинок для родини	рідна країна, батьківщина	сусідство, околиця	
Дж.Свіфт	124	119	202	4	449
Д.Дефо	102	45	88	4	239
Ч.Філдінг	105	331	144	27	607
Всього	331	495	434	35	1295

Як видно з таблиці 1, при міжтекстовому зіставленні мовної об'єктивації концепту HOME виявляється, що відмінність між вербалізацією виражається значною мірою не в наявності чи відсутності ознак концепту, а в частотності цих ознак у словесній тканині твору. Домінуючими смисловими наповненнями концепту HOME у мовній картині світу творів цього періоду є *дім, будинок для родини* і *рідна країна, батьківщина*, в той же час *сусідство, околиця* займають у свідомості англійців найменшу частку. Першочергове значення домівки й рідного краю пов'язані з культурно-історичним розвитком англійського народу, його традиціями і є показником етнічного світобачення.

Дослідження мовної картини світу художніх творів дало можливість віднайти наступні ознаки: 1) наявність номінативних одиниць для позначення концепту; 2) значна концентрація різних смислових фрагментів концепту в текстах у залежності від їх важливості для життя етносу; 3) специфіка концептуальних ознак концепту.

Питання вираження культурних концептів за допомогою мовних одиниць становить великий інтерес для сучасних дослідників, бо вони дотичні до самих основ життя людства, його духовних і матеріальних цінностей. Перспективним є подальше дослідження концептів у діяхронічному зрізі та виявлення ознак концептів, що є актуальними для сучасної мовної картини світу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Перевод с англ. – М.: Рус.словари, 1996. – 416 с.
2. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки. – Москва – № 1. – 2001. – С. 64–72.
3. Воробьев В.В. О статусе лингвокультурологии // IX Международный конгресс МАПРЯЛ. – Братислава, 1999. – Т.2. – С. 125–142.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
5. Клоков В.Т. Основные направления лингвокультурологических исследований в рамках семиотического подхода // Теоретическая и прикладная лингвистика. – Воронеж: Изд-во Воронеж. техн. ун-та, 2000. – С. 60–67.
6. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах: Монография. – М.: Гнозис, 2008. – 374 с.
7. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику. – М.: Флинта, 2008. – 296 с.
8. Михайлова О.А. Ограничения в лексической семантике: семасиологический и лингвокультурологический аспекты. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1998. – 240 с.
9. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К., 2006. – 716 с.
10. Цветкова М.В. Английское // Межкультурная коммуникация: Учеб.пособие. – Н.Новгород: Деком, 2001. – С.158–184.
11. Юнг К.Г. Проблемы души нашего времени. М: Прогресс, 1994. – 336 с.
12. Fielding H. The History of Tom Jones, a Foundling. – London: Penguin Books, 1994. – 302 p.
13. Defoe D. Robinson Crusoe. – London: Penguin Books, 1994. – 298 p.

14. Swift J. Gulliver's Travels. – London: Penguin Books, 1994. – 274 p.
 15. The Living Webster Encyclopedic Dictionary of the English Language. – Chicago: The English-Language Institute of America, 1972. – 1158 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Надія Єсипенко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу факультету іноземних мов Чернівецького національного університету ім.Ю.Федьковича.

Наукові інтереси: семантика і мовна концептуалізація світу.

ПОНЯТИЙНОЕ ПОЛЕ 'ПОСРЕДНИК' И НОМИНАТИВНЫЕ СРЕДСТВА ЕГО ВЫРАЖЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Роман ЗАБАШТА (Симферополь, Украина)

У статті розглянуто структуру поняттєвого поля 'посередник' і визначено склад номінативних засобів його вираження в сучасній російській мові. Дослідження виконане у річці функціонально-ідеографічного підходу до опису мовної картини світу, що передбачає виділення функціональних одиниць словника – семантем.

The article is devoted to a consideration the structure of a notional field 'mediator' and investigation the composition of its nominative units in Modern Russian language. The functional ideography as a descriptive method of vocabulary dictates modeling a valuable-organized notional zones of language world picture and ascertaining nominative units (simple and composite types) which are explicators of included in zone composition semantemas (language notions).

До сегодняшнего дня не было создано идеографического словаря русского языка, в котором бы картина мира была представлена с учётом важнейших содержательных закономерностей организации подсистемы номинации, то есть не было предпринято попыток создать тезаурус, представляющий в идеографическом порядке номинативные единицы как средства выражения системы языковых понятий. Вместе с тем, изучение лексической системы как динамического явления заставляет исследователей обращаться к использованию ономазиологических принципов в лексикографии. Данным обстоятельством объясняется стремление современных российских (Л.Г. Бабенко, О.С. Баранов, В.П. Даниленко, Ю.Н. Караулов, В.В. Морковкин, В.П. Москвин, А.В. Соколов, А.А. Шушков, Н.Ю. Шведова и др.) и украинских (И.М. Гетман, В.В. Дубичинский, Н.Ф. Клименко, Л.С. Ковтуненко, А.Я. Середницкая, М.Д. Снижко, Н.В. Снижко, Ж.П. Соколовская и др.) учёных создать идеографический словарь.

Цель предлагаемой статьи – проанализировать особенности понятийного поля 'посредник' и выявить номинативные средства его выражения в современном русском языке. Достижение поставленной цели предполагает решение следующие задач: 1) определить особенности функционального подхода к идеографическому описанию лексики; 2) выделить лексическую группу (ЛГ) 'посредник' из толковых и семантических словарей современного русского языка и определить её семный состав; 3) идеографирование ЛГ 'посредник' на конкретные идеографические группы (ИГ) для описания функциональных единиц словаря – семантем и определения номинативных средств их выражения.

Идеографический словарь является практическим следствием переосмысления принципов устройства и предназначенности подсистемы номинации естественного языка. В основе этого переосмысления лежит понимание лексической системы как средства хранения и выражения идеальной (понятийной, ментальной) сферы знаний социалемы, а картина мира выступает в качестве системообразующего фактора подсистемы номинации.

В нашем исследовании мы опираемся на понятие «семантема» (в наиболее близком к нашему пониманию данный термин был предложен в работах Ж.П. Соколовской и А.Н. Рудякова) [6; 7; 10 и др.]. Семантема (сигнификат, узел всесловарной иерархии семантических компонентов, наиболее конкретная часть языковой картина мира) – функциональная семантическая единица (знаковая односторонность – на уровне языковой абстракции) в совокупности с вариантами средств своего выражения (знаковая двусторонность – на уровне типической речи), обладающих относительной функциональной тождественностью (прагматический аспект позиций номинации). Номинативными